

El monetari del Museu Salvador de Barcelona: notes per a l'estudi d'una col·lecció perduda

Albert Estrada-Rius

Museu Nacional d'Art de Catalunya/Gabinet Numismàtic de Catalunya. albert.estrada@mnac.cat

Resum

L'article recopila, interpreta i contextualitza les fonts més rellevants sobre el monetari que es podia visitar al gabinet de curiositats que, entre mitjan segle XVIII i mitjan segle XIX, la família d'apotecaris barcelonins Salvador tenia al seu establiment del carrer Ample. El treball té com a finalitat reconstruir el procés de formació i creixement, a partir de les fonts esmentades i d'algunes poques evidències conservades a l'Institut Botànic de Barcelona, d'aquest monetari que va desaparèixer en una data indeterminada anterior, en tot cas, a la Guerra Civil.

Abstract

The coin collection of Barcelona's Salvador Museum: Notes for the study of a lost collection

This article compiles, interprets and contextualises the most important sources on the coin collection that could be visited in the Curiosity Cabinet which Barcelona's Salvadors, a family of apothecaries, housed in their establishment on Ample Street between the mid-18th and mid-19th centuries. The purpose of this study is to reconstruct the process of starting and growing the collection, which disappeared at an undetermined time during the Spanish Civil War, based on the aforementioned sources and some of the few pieces of evidence of this coin connection conserved at the Botanical Institute of Barcelona.

Els mèrits de la nissaga Salvador en el camp de les ciències naturals,¹ amb la fundació del que es pot considerar el primer establiment museístic de Barcelona,² són ben coneguts. L'objectiu que ens proposem en aquest article és fixar l'atenció en la secció numismàtica del museu. Efectivament, consta que en el Gabinet Salvador hi havia un monetari al qual ens aproximarem amb les dades que ens proporcionen, sobretot, les fonts escrites atès que, després del seu tancament a la segona meitat del segle XIX, se li perd la pista i fins avui, malauradament, no se'n coneix el destí.

La formació del museu dels Salvador respon al procés històric d'institucionalització de l'interès pràctic per les Ciències Naturals. Una inquietud que, engegada amb noves forces durant el Renaixement, té la seva màxima expressió en els gabinets d'història natural de la Il·lustració. El seu origen cal cercar-lo en el convenciment dels científics i dels enciclopedistes que l'avenç del coneixement, més enllà de l'especulació teòrica, havia de fonamentar-se successivament en l'aplec o col·lecció dels espècimens, la seva catalogació sistemàtica i l'extracció de conclusions a partir del seu estudi directe. Aquest mètode propi de les ciències naturals també era especialment adient pel que feia a l'estudi de les monedes i així estava clar, si més no, del temps de l'arquebisbe Antoni Agustí (1517-1586) i de la seva obra,³ que calia disposar d'una bona col·lecció, o bé de molts informants corresponsals, si es volia bastir un discurs numismàtic ben articulat.

És, sobretot, en el context il·lustrat del segle XVIII que sorgeix i es consolida a Catalunya una xarxa d'erudits interessats en el camp de les antiguitats i, sobretot, de la numismàtica. No ens podem estendre en aquest punt més enllà de constatar la seva existència⁴ i de remarcar el paper que va tenir l'establiment de relacions epistolars entre ells, sense oblidar la posició creadora de sinèrgies

Fig. 1. Norberto Caimo, *Lettere d'un vago italiano ad un suo amico*, Pittburgo (Milà), 1761. Biblioteca de la Universitat Pompeu Fabra, Barcelona.

Salvador». La difusió de l'obra, publicada a Milà, va contribuir al coneixement de la col·lecció Salvador entre els coetanis i, així, consta l'existència d'un exemplar del llibre a la biblioteca de l'antiquari i col·leccionista de monedes Jaume Pasqual i Coromines (1736-1804) al monestir de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes, avui conservat a la Biblioteca de la Universitat Pompeu Fabra (fig. 1).

En la segona meitat del set-cents les col·leccions dels Salvador eren ja molt conegudes i constituïen l'únic museu de Barcelona. Així, a la pregunta número 175 del qüestionari remès per Francisco de Zamora (1757-1812) al corregiment de Barcelona per elaborar una història de Catalunya inquirint «si hay en los pueblos que componen el territorio imprenta, o en los conventos, iglesias y casas,

de les recentment nascudes acadèmies. Molts d'aquests col·leccionistes van conèixer els Salvador i el seu monetari i, fins i tot, alguns van contribuir, com veurem, a augmentar-lo. En ocasions, a més, els interessos per la història natural i per la numismàtica van coincidir com, per exemple, en els casos d'alguns representants de les famílies Salvador de Barcelona o Bolòs d'Olot.⁵

La primera menció impresa que coneixem del museu dels Salvador és troba en una carta escrita per l'italià Norberto Caimo. Està datada a Barcelona l'11 de juliol de 1755 i va ser publicada en la seva obra el 1761.⁶ En l'epístola es menciona, sense entrar en detalls, la visita al museu del seu autor de la mà de Josep Salvador Riera (1690-1761) que, a més, va convidar l'autor a assistir a la processó de *Corpus Christi* que, efectivament, consta que passava pels carrers Ample i de la Fusteria en la cantonada dels quals estava ubicada, en un edifici avui desaparegut, l'apotecaria i el museu familiar. Al descriure sumàriament el contingut de les col·leccions assenyala «la intera serie delle *Medaglie in gran bronzo* appartenenti alla vita di Luigi il Grande, da questo donata a *Jacopo*

buenas librerías, archivos y museos, y si en unos y otros se encuentran libros, manuscritos raros, *coleccion de moneda*, de historia natural, etc.», la instància governativa responia que «en los pueblos del Corregimiento no hay imprenta alguna, ni librería, archivo, museo, manuscritos raros, ni *coleccion de moneda*, ni de historia natural, etc». A continuació matisava i enumerava les biblioteques dels convents i de les acadèmies i, sobretot, mencionava que de «Museo y colección de monedas hay uno y muy primoroso en casa del boticario Salvador».⁷

Uns quants anys més tard, el reconeixement al museu i a la família es concretava en la publicació d'una monografia redactada pel francès Pierre André Pourret (1754-1818). Aquest religiós i botànic, fugitiu del Terror de la Revolució Francesa, va ser acollit un temps pels Salvador i va escriure una història oficial de la família i de la formació de les col·leccions que té l'interès de la immediatesa amb els protagonistes de l'epopeia cultural. El seu text, publicat el 1796, ens ajuda a situar el context de formació de les col·leccions de monedes i d'antiguitats entorn de la figura de Joan Salvador i Riera (1683-1725). Aquest és el membre de la família al qual hem d'atribuir l'interès per l'antiquariat i l'establiment del monetari. En aquest sentit es recull com Jaume Salvador Pedrol (1649-1740) –en relació al seu fill Joan al qual havia enviat a estudiar a França– en veure com «se inclinaba también al ramo de las antigüedades [...] resolvió que viajase por la Italia, que es la patria de las buenas artes [...] volvió a Barcelona con un itinerario de su viaje, lleno de observaciones, y con muchos caxones de plantas, minerales, mármoles, petrificaciones, pinturas, *medallas*, lámparas sepulcrales, etc».⁸ Cal saber que, en aquella època, el terme «medalla» tant s'aplicava a les medalles pròpiament dites com a les monedes i altres peces monetiformes.

El fragment citat ens mostra, per tant, l'inici de la formació de la col·lecció de monedes i d'antiguitats com a resultat de l'experiència iniciàtica prou coneguda a Europa –especialment a la Gran Bretanya– amb el nom de *Grand Tour*. Es tractava, com és ben sabut, del viatge d'estudis que realitzaven per Europa els joves de les famílies aristocràtiques britàniques abans de prendre estat a la societat. El viatge, que variava en el seu itinerari, sempre tenia com a etapa imprescindible l'estada a Itàlia.⁹ Allà no era inusual l'adquisició de peces arqueològiques –autèntiques però, a vegades, també còpies o falsificacions– així com gravats, quadres o reproduccions escultòriques de petit format.¹⁰ Tot plegat, comptava amb un mercat pròsper, ben estructurat i no sempre escrupolós, que satisfecia les necessitats d'aquests «turistes» culturals que, en tornar a les seves possessions familiars, disposaven allò que havien adquirit en habitacions especials que s'ensenyaven a les visites com un preuat símbol d'estatus social i de nivell cultural.¹¹

Una vegada iniciada la col·lecció Salvador d'acord amb els models necessàriament foranis explicats va créixer gràcies, sobretot, a donacions. Els Salvador, com veurem, no van ser mai pròpiament uns numismàtics. Una de les adquisicions més importants va ser precisament la col·lecció de medalles oficials del regnat de Lluís XIV (fig. 2-4). Caimo ja l'havia vist el 1755 i Pourret també la menciona el 1796 estenent-se, amb més precisió, en les circumstàncies de l'ingrés. En aquest sentit, tot recollint el testimoni familiar, explica que «la Academia de Paris le envió para el monetario una colección completa de medallas, en que se representan todos los hechos memorables del reinado de Luis XIV, con el libro que para explicarlas publicó la Academia de Inscripciones y de Bellas Letras».¹² És una llàstima que aquest autor, que va tenir a les mans la col·lecció de medalles i el llibre que les acompanyava, no anotés l'any d'edició d'aquest darrer atès que se'n van fer, com veurem, dues de diferents.

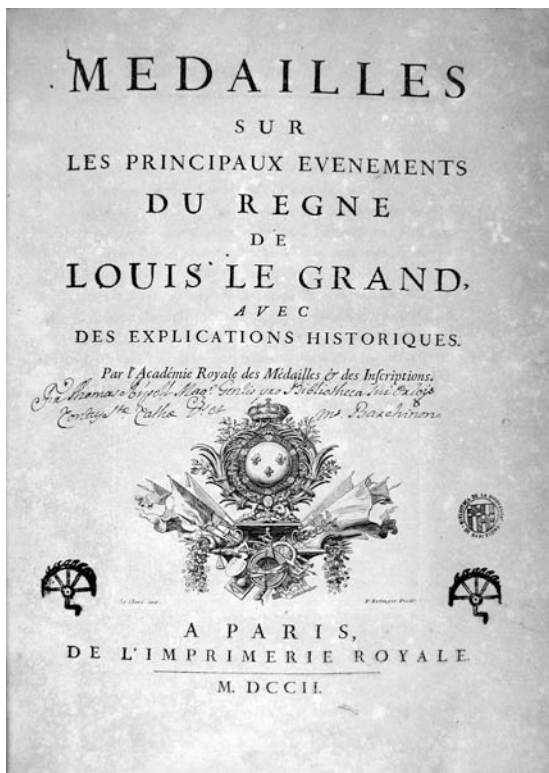

Fig. 2. *Médailles sur les principaux événements du règne de Louis le Grand*, París, 1702. Portada i frontispici. Biblioteca de Reserva. Universitat de Barcelona.

Les relacions establertes entre els Salvador i alguns influents botànics i acadèmics parisencs en la segona dècada del set-cents ens ajuden a imaginar el context en el qual es va verificar l'arribada de la història metàl·lica de Lluís XIV a Barcelona. Com el mateix Pourret explica, el 1715 arribava a mans dels Salvador el preuat títol d'acadèmic corresponent de l'Acadèmia de Ciències de París, concedit a instància d'Antoine de Jussieu (1686-1758).¹³ En els dos anys següents Jussieu recorria Espanya i Portugal acompanyat per Joan Salvador (1683-1726) que, a més, en va deixar escrit un relat en què, per cert, no apareix cap menció a la cerca de monedes o medalles o a la visita de col·leccions d'aquesta matèria.¹⁴

D'alguna manera, per tant, l'estreta relació entre Jussieu i els Salvador va concloure amb l'arribada d'un prestigiós regal que, alhora que era un mitjà de propaganda diplomàtica,¹⁵ honorava a les persones que el rebien com una mena de distinció o de gràcia reial.¹⁶ La data del viatge i del nomenament d'acadèmic corresponent aporta una base per creure que els Salvador van rebre la primera edició de la *Histoire*, publicada a París el 1702 i integrada per 286 medalles. La segona edició, revisada i ampliada, va ser publicada el 1723 i reproduïa un total de 318 medalles.¹⁷

El gran nombre de medalles de la sèrie, la vinculació del regal amb la corona, l'acurada presentació de l'obra i l'acompanyament d'un volum en foli amb el comentari detallat de cada medalla al costat de la il·lustració pertinent feien, òbviament, les delícies de tots els visitants. Per tant, no estranya que en les descripcions escrites del Gabinet Salvador no hi falti mai la referència a l'esmentada història

metàl·lica de Lluís XIV. Per les descripcions de Caimo¹⁸ i de Josep Salat (1762-1832)¹⁹ sabem, a més, que era una sèrie en grans bronzes atès que consta l'edició de la col·lecció en altres metalls.²⁰

De totes maneres, no devia de ser l'única col·lecció existent a la ciutat comtal. Així, consta que en la biblioteca del convent barceloní de Santa Caterina es conservava una edició del llibre, avui a la biblioteca de reserva de la Universitat de Barcelona, que, probablement, anava acompanyada de les corresponents medalles (fig. 2 i 4).²¹ En aquest sentit, sabem que a la llibreria de l'esmentat convent hi havia un monetari format pel bibliotecari Pere Màrtir Anglès (1681?-1754)²² que és conegut per dos manuscrits –ms. 775 i ms. 776– datats respectivament el 1746 i el 1744 i conservats avui a la mateixa Biblioteca de la Universitat de Barcelona.²³

La mort inopinada de Joan i la successió del seu germà Josep Salvador, casat amb la filla i hereva de Joan, no va ser un obstacle en el desenvolupament de la col·lecció. Josep (1690-1761) també va fer el seu viatge a Itàlia i d'allà en va tornar el 1739 després de rebre «no pocos donativos para el museo» de les amistats iniciades pel seu germà.²⁴ Qui sap si entre aquests donatius també hi havia monedes i medalles pel monetari?. Testimoni clar de la consolidació de la dimensió pública de les col·leccions en aquest moment és el que podríem qualificar d'etapa de musealització amb la construcció dels armaris i de les calaixeres que encara avui guarden les restes de les col·leccions a l'Institut Botànic de Barcelona. Pourret²⁵ explica com Josep «edificó en la casa un salón, que adornó i pintó a propósito para colocar en él el Museo, que hasta entonces lo había estado en un lugar reducido y poco acomodado». La font de coneixement de Pourret era precisament el titular de la col·lecció en el seu temps que no era altre que el fill de Josep, Jaume Salvador i Salvador (1740-1805).

En la primera meitat del segle XIX el Museu Salvador era un punt de visita obligada per a tots els erudits que s'aturaven a Barcelona. Els visitants, també cal dir-ho, quan deixen testimoni escrit no

Fig. 3a i 3b. Anvers i revers de la medalla de bronze de Thomas Bernard, actiu entre 1685 i 1688, que commemora el reconeixement pel Marquès de la Fuente, ambaixador d'Espanya acreditat a la cort de Lluís XIV, l'any 1662, del dret de precedència de França. Museu Nacional d'Art de Catalunya/Gabinet Numismàtic de Catalunya. Fotografia: © MNAC-Museu Nacional d'Art de Catalunya. Fotògrafs: Calveras/Mérida/Sagrístà.

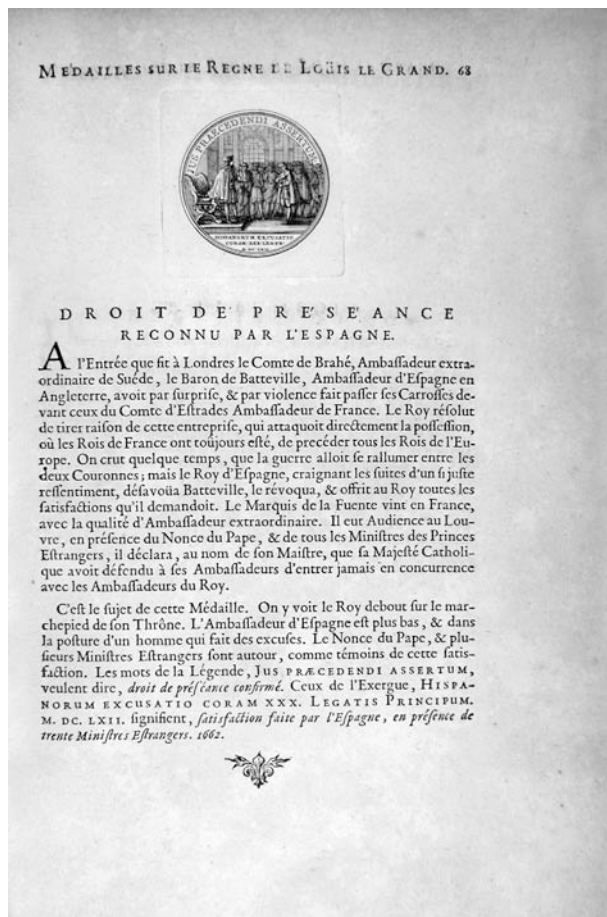

Fig. 4. Il·lustració i comentari d'una medalla (fig. 3a i 3b) dins l'obra *Médailles sur les principaux événements du regne de Louis le Grand: avec des explications historiques*, Paris, 1702, editada per l'Académie Royale des Médailles et des Inscriptions. Biblioteca de Reserva. Universitat de Barcelona.

profit sistemàtic és el ja esmentat Josep Salat i Mora que en el seu treball (1818) valora el monetari Salvador com una «colección mediana de monedas». ³² Més endavant, escriu «contiene un pequeño monetario con algunas imperiales y griegas, colonias y municipios de España, algunos medallones de hombres ilustres, y de papas, de proclamaciones, la colección en bronce de la vida y hechos de Luis XIV, algunas catalanas de Vich, Gerona, Manresa &». ³³ En la *Guía de forasteros* de Saurí i Matas ³⁴ també es ressenya la col·lecció dins de l'apartat especial en el qual s'enumeren els monetaris barcelonins. Finalment, també es recull amb tot detall a l'obra sobre Barcelona d'Andreu Avel·lí Pi i Arimon (1793-1851) com a Museo de Historia Natural y Antigüedades de los Salvadores. ³⁵

A mitjan del vuit-cents el monetari estava ordenat d'acord amb la següent taula: «1ª Romanas. 2ª Griegas, espartanas y de otras naciones de antigüedad. 3ª Pontificias. 4ª Españolas antiguas. 5^a Id. Modernas. 6^a De varias naciones». ³⁶ Aquesta disposició va ser fruit de la darrera reorganització de les col·leccions duta a terme per Josep Salvador i Soler. En aquesta sistematització el monetari cons-

sempre enumeren el monetari. Així, per exemple, no ho fan Townsend ²⁶ en la seva visita de 1786-87 ni Reichard en la seva guia de 1793. ²⁷ Tampoc Antonio Ponz (1725-1792) menciona expressament el monetari, encara que sí que parla de las «antigüedades», ²⁸ ni Jaime Villanueva (1765-1824), ²⁹ tot i que el context sí que hi remet.

Sota la direcció de Josep Salvador i Soler (1804-1855), el museu viu el seu cant del cigne. Així, per exemple, el botànic Miguel Colmeiro ³⁰ reedita la història de Porret afegint notícies noves, posant al dia l'obra i incorporant un gravat amb els retrats dels Salvadors en una composició d'arbre genealògic. L'objectiu del treball venia a satisfer la curiositat dels visitants del museu. Pasqual Madoz (1806-1870) dedica una pàgina a glossar el museu. Recull l'organització en seccions i en detalla que la tercera està dedicada a la «colección de 5.000 entre medallas y monedas de todos tiempos, de distintos pueblos, y de toda especie de metales». ³¹

També va ser aleshores que el monetari dels Salvador va passar a ser objecte de consulta dels numismàtics i col·leccionistes coetanis que, en ocasions i com anotarem, el van enriquir amb algunes donacions. En aquest sentit, el primer numismàtic que en treu un

tituïa la tercera secció d'un total de catorze. Ara bé, la numeració tampoc havia de ser massa estricta atès que Pi i Arimon, a la mateixa època,³⁷ la ubica com sèrie novena del mateix total de catorze.

El monetari va seguir augmentant gràcies a les donacions i a l'interès del seu propietari en la matèria. Aquest interès es manifesta, per exemple, en la pertinença a diverses societats i acadèmies d'interès per l'arqueologia i la numismàtica que recull el seu biògraf.³⁸ Pel que fa als benefactors del monetari cal destacar a l'historiador canonge Jaume Ripoll (1775-1843) i al també botànic doctor Francesc Xavier de Bolòs (1773-1844). Ambdós compartien l'interès per la numismàtica i van reunir sengles col·leccions de monedes.

La mort prematura de Josep Salvador i Soler el 1855 i la minoria d'edat dels seus fills, entre d'altres factors, van ser desencadenants del tancament del Museu. El seu fill, Silví Salvador, en un moment indeterminat de la segona meitat del segle XIX, va desmuntar el Museu i el va traslladar a les golfes del castell familiar de la Bleda. Allà, com escriu Miquel Garganta (1903-1988) a les vespres de la Guerra Civil, «en la actualidad se encuentra en lamentable estado, olvidado».³⁹ En aquesta darrera etapa es perd totalment la pista del monetari. No es té coneixement que la col·lecció, pel seu prestigi, fos venuda com un tot o bé dispersada entre altres col·leccionistes. La lògica ens fa suposar que, mentre la resta de col·leccions van romandre arraconades a les golfes, el monetari devia d'estar guardat o, més aviat amagat, a part. El valor alt i les mesures reduïdes de les peces devien de propiciar una altra ubicació més acurada i, per això, es devien de separar de la resta de col·leccions.

El cert és que en el moment de passar el que quedava del Museu Salvador al domini públic per ser dipositat a l'Institut Botànic de Barcelona l'any 1938 ja no es coneixia la localització de les monedes que n'havien format part. Així consta en l'informe redactat el febrer de 1939 pel conservador d'herbaris clàssics de l'esmentat Institut. Les disputes familiars dels descendents dels Salvador sobre la propietat de la Bleda, el context bèl·lic propici a l'ocultació de qualsevol bé de valor i el fet que l'interès per la recuperació de la col·lecció vingués del camp de les ciències naturals va fer, probablement, que la desaparició del monetari passés totalment desapercibuda.

Avui, les úniques restes materials que de la col·lecció de monedes i medalles de la família Salvador queden identificades són nou monetaris (fig. 5). Es tracta d'unes senzilles, però vistoses, safates de cartró folrat amb paper marbrejat. Si bé en algun cas el motiu decoratiu es repeteix, en la majoria de casos és diferent. La seva fabricació es pot datar dins de la primera meitat del segle XIX encara que, si ens fixem en la tècnica d'execució i els motius d'ornamentació, algunes safates poden ser anteriors.

La pràctica totalitat dels compartiments de les safates presenten una numeració correlativa escrita a mà en el seu interior i repetida, en ocasions, en petites etiquetes al costat de cada forat. Aquest extrem permet establir una seqüència d'ordenació d'algunes de les safates i reconstruir l'ordre amb el qual devien estar originàriament disposades. El número més alt d'aquesta sèrie és el 480. El fet que en algunes fonts es parli d'una col·lecció de 5.000 peces fa evident que només es conserva una petita part d'aquests contenidors. De totes maneres, el fet que estiguin numerades ens permet assegurar que en el seu dia van hostatjar, efectivament, les peces i que no es tracta, per exemple, de monetaris sense utilitzar. Una altra característica que ens permet constatar la seva vigència és la diversitat de mides dels compartiments destinats a col·locar les peces d'acord amb el seu mòdul. Així, almenys tres de les safates devien d'estar destinades a medalles si tenim en compte la grandària dels compartiments.

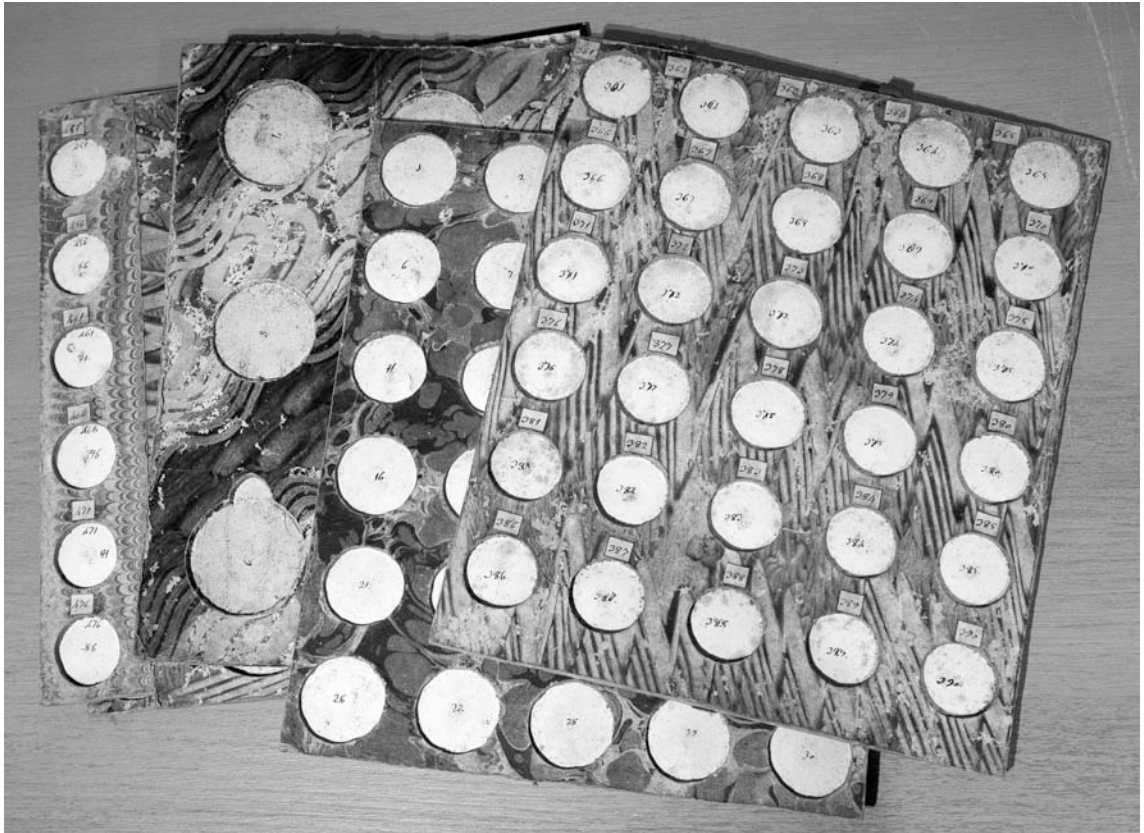

Fig. 5. Monetaris de cartró folrat amb paper marbrejat de la col·lecció numismàtica Salvador. Institut Botànic de Barcelona.

L'existència de la numeració permet aventurar que, paral·lelament a les peces, hi havia d'haver un catàleg manuscrit descriptiu de les monedes i medalles elaborat amb la finalitat d'identificar i consultar el fons. De totes maneres, es tracta d'una hipòtesi que només es fonamenta en el sentit comú i amb l'indici de la numeració, atès que ni es conserva aquest catàleg ni tampoc hi ha notícia documental que existís. És consubstancial a l'existència d'una col·lecció la necessitat d'ordenar-la. És aquesta classificació, a més, la que distingeix un grapat de monedes d'una autèntica col·lecció. I, precisament, consta feblement que la col·lecció estava classificada d'acord a una sistematització que coneixem en l'etapa final de la col·lecció de mitjan segle XIX.⁴⁰

Malauradament, cap dels visitants del Museu va deixar menció de com es disposaven les peces de la col·lecció. Així, no sabem si estaven exposades a la vista en algun tipus de vitrina o si, com era l'usuari arreu, estaven guardades en algun tipus d'armari amb calaixos. Els col·leccionistes de l'època solien tenir unes calaixeres especialment dissenyades per a disposar les peces en petits calaixos. Arreu d'Europa es conserven diversos exemples d'aquesta tipologia de mobiliari. Els exemples més propers conservats en l'actualitat són el monetaris de la Reial Acadèmia de la Història de Madrid, el de la Universitat de València, els petits monetaris de l'infant Gabriel de Borbó (1752-1788) –avui al Museo Arqueológico Nacional– o bé el de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. En aquests monetaris els compartiments per disposar les monedes estaven fets en els mateixos calaixos de fusta. Per aquesta raó és difícil determinar el sistema de disposició de la col·lecció. En l'actualitat les safates

estan guardades dins d'una calaixera que formava part del mobiliari original del museu. Ara bé, les dimensions grans dels calaixos no semblen les més adequades per disposar-hi les monedes. Per aquesta raó ens inclinem a pensar que hi havia algun altre tipus de contenidor que no s'ha conservat.

La biblioteca dels Salvador era, sens dubte, un dels grans valors de la col·lecció d'història natural. Precisament, la conjunció d'unes col·leccions i d'uns instruments bibliogràfics d'estudi és el que permet parlar amb propietat d'un autèntic gabinet d'història natural en el qual no només es guardaven i es mostraven uns espècimens sinó que aquests, a més, s'estudiaven i classificaven gràcies a una bibliografia especialitzada bàsica per a fer recerca. Doncs bé, aquest extrem no sembla que es pugui extrapolar a la numismàtica. En primer lloc, un repàs a la biblioteca Salvador actual ens permet constatar que no conserva cap llibre de numismàtica ni de medallística d'autors estrangers ni catalans. Sorpren, especialment, que no es disposin de llibres com el del mateix Josep Salat que va consultar la col·lecció Salvador o bé el de Ramis⁴¹ que si tenia, per exemple, el ja mencionat naturalista i numismàtic olotí Bolòs. O bé aquests llibres es van perdre, o bé no es van recollir a la Bleda el 1938 per no ser de matèria botànica⁴² o bé no van existir mai a la biblioteca.

Coneixem la classificació temàtica que la biblioteca tenia a mitjan segle XIX gràcies a la diligència d'alguns dels visitants del Museu que la van recollir. Aquesta, estava disposada en set grans seccions de les quals no n'hi havia cap expressament dedicada a la numismàtica.⁴³ En tot cas, una anàlisi més detallada de la classificació ens permet encabir els llibres d'aquesta matèria a la secció quarta dedicada a literatura però també, en darrer lloc, a la història; a la cinquena, dedicada al descriptor genèric d'antiguitats, o a la setena, dedicada –també de manera genèrica– als autors catalans. Els descriptors de la classificació permeten concloure sense cap mena de dubte que la numismàtica no tenia reservat cap paper especial en la biblioteca i que, com a molt, es devia d'incloure en l'apartat genèric d'antiguitats. Aquesta manca de bibliografia especialitzada és rellevant per tal com ens permet ponderar l'interès dels propietaris en l'estudi i coneixement de les peces que posseïen.

El monetari dels Salvador, en definitiva, va ser un conjunt destacat, però accessori, que complementava les col·leccions d'història natural que constituïen el centre d'interès del museu. Es tractava, com l'aplec d'artefactes d'arqueologia, de peces que donaven un major llustre a la col·lecció i li feien donar el pas de gabinet d'història natural a veritable museu. Els Salvador no van ser pròpiament numismàtics com es demostra per la manca d'obres d'aquesta matèria a la seva biblioteca i el fet que no es conegui que emprenguessin cap treball sobre el tema. No obstant això, van ser conscients de la rellevància del monetari i de l'interès que despertava entre els visitants i afeccionats.

NOTES

1. I. CABALLÉ, *La família Salvador, una nissaga d'apotecaris. Calella-Barcelona (1309-1800)*, 2 vol. Barcelona, 1985. [Tesi doctoral inèdita lligada a la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona].
2. A. GARCIA SASTRE, *Museus d'Art de Catalunya: antecedents, gènesi i desenvolupament fins l'any 1915*, Barcelona, 1997, pàg. 97-108.
3. A. AGUSTÍN, *Dialogos de medallas, inscripciones y otras antigüedades*, Tarragona, 1587.
4. Vegeu els articles: A. ESTRADA-RIUS, «Josep Salat, pare de la numismàtica catalana», a M. CAMPO; A. ESTRADA-RIUS *Cinc segles de numismàtica catalana*, Barcelona, 2007, pàg. 42-46. [Catàleg d'exposició]; ÍDEM, «El col·leccionisme numismàtic en l'obra de Josep Salat», *Ibidem*, pàg. 47-51; ÍDEM, «Monetaris i col·leccionistes eclesiàstics catalans a l'entorn del 1800», *Ibidem*, pàg. 52-56 i T. R. VOLK, «Historiadors i invencions», *Ibidem*, pàg. 30-34. També, en general, M. CAMPO; A. ESTRADA-RIUS (Ed.), *Cinc segles...*

5. M. GARGANTA, *Francisco Bolós y la cultura de su tiempo*, Barcelona, 1936.
6. N. CAIMO, *Lettere d'un vago italiano ad un suo amico*, Pittburgo (Milà), 1761, pàg. 62.
7. R. BOIXAREU (Ed.), «*Diario de los viajes hechos en Cataluña*» de Francisco de Zamora seguit de la resposta del corregiment de Barcelona al seu qüestionari feta per Josep Albert Navarro-Mas i Marquet, Barcelona, 1973, pàg. 478-479.
8. P. A. POURRET, *Noticia histórica de la familia de Salvador de la ciudad de Barcelona*, Barcelona, 1796, pàg. 15-16.
9. J. BLACK, *Italy and the Grand Tour*, Yale, 2003.
10. A. WILTON; I. BIGNAMINI (Ed.), *Grand Tour. The Lure of Italy in the Eighteenth Century*, Londres, 1996, cat. núm. 75, 164, 165, 173, 235-237, 254 i 260-262. (Catàleg d'exposició). Vegeu, també, P. VÉLEZ, (Dir.); V. FURIÓ, (Com.), *Escultures famoses. La difusió del gust per l'antiguitat i el colleccionisme*, *Quaderns del Museu Frederic Marès*, 10, Barcelona, 2005.
11. D. W. J. GILL, *Antiquities of the Grand Tour of Italy*, Cambridge, 1990. pàg. 1.
12. P. A. POURRET, *Noticia histórica...*, pàg. 20-21.
13. *Ibidem*, pàg. 18.
14. J. SALVADOR, *Viatge d'Espanya i Portugal*, Barcelona, 1972.
15. S. DE TURCKHEIM-PEY, *Médailles du Grand Siècle. Histoire métallique de Louis XIV*, París, 2004, pàg. 12.
16. Malauradament, no ens ha estat possible consultar el llistat de receptors d'aquest regal publicat a: NOCO, H. «Médailles offertes en présents par Louis XIV et Louis XV, de 1662 à 1721», *Gazette numismatique*, 1907.
17. ACADEMIE ROYALE DES MÉDAILLES ET DES INSCRIPTIONS (Ed.), *Medailles sur les principaux événements du règne entier de Louis le Grand*, París, 1723.
18. N. CAIMO, *Lettere d'un vago...*, pàg. 62.
19. J. SALAT, *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña con instrumentos justificativos*, Barcelona, 2 tom., 1818, pàg. VIII.
20. Se'n van encunyar col·leccions en or, en plata i en bronze daurat. El regal d'una o altra sèrie estava relacionat amb el rang de qui havia de rebre l'obsequi. Vegeu S. DE TURCKHEIM-PEY, *Médailles du Grand Siècle...*, pàg. 12.
21. ÍDEM, *Médailles sur les principaux événements du regne de Louis le Grand: avec des explications historiques*, París, 1702.
22. T. R. VOLK, «Historiadors i invencions», *Cinc segles de numismàtica catalana*, Barcelona, 2007, pàg. 34. (Catàleg d'exposició).
23. M. MAYER, «Manuscritos de tema numismático de la Biblioteca Universitaria de Barcelona», *Numisma*, 138-143, Madrid, 1976, pàg. 330-333.
24. P. A. POURRET, *Noticia histórica...*, pàg. 26.
25. *Ibidem*, pàg. 30.
26. J. GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros por España y Portugal: desde los tiempos más remotos hasta comienzos del siglo XX*, Valladolid, 1999, vol. VI.
27. H. A. O. REICHARD, *Guide d'Espagne et du Portugal*, París, 1971, pàg. s/n.
28. A. PONZ, *Viaje de España*, vol. 14, Madrid, 1788, vol. 14, cart. 2, núm. 74.
29. J. VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, tom 18, Madrid, 1851, vol. 18, pàg. 118.
30. M. COLMEIRO, *Noticia histórica de la familia Salvador de Barcelona. Nueva edición corregida y adicionada*, Barcelona, 1844.
31. P. MADDOZ, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Madrid, vol. 2, 1846, pàg. 115.
32. J. SALAT, *Tratado de las monedas...*, pàg. VIII.
33. *Ibidem*, pàg. XV-XVI.
34. M. SAURÍ; J. MATAS, *Manual histórico-topográfico, estadístico y administrativo: ó sea guía general de Barcelona*, Barcelona, 1849, pàg. 181.
35. A. PI I ARIMON, *Barcelona antigua y moderna, o descripción e historia de esta ciudad hasta nuestros días*, tom. 2, Barcelona, 1854, pàg. 235-238.
36. N. VIDAL, *Elogio fúnebre de D. José Salvador y Soler (...) socio de la Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona: leído a la sobredicha Academia en la sesión pública celebrada en 21 de octubre de 1855*, Barcelona, 1856, pàg. 23.
37. A. PI I ARIMON, *Barcelona antigua...*, tom. 2, pàg. 237.
38. N. VIDAL, *Elogio fúnebre...*, pàg. 23.
39. M. GARGANTA, *Francisco Bolós y la cultura de su tiempo*, Barcelona, 1936, pàg. 136, nota i.
40. N. VIDAL, *Elogio fúnebre...*, pàg. 10.
41. A. RAMIS, *Descripción del monetario del difunto Dr. Juan Ramis, y Ramis*, Maó, 1824.
42. *Memoria sobre las colecciones Salvador*, Barcelona, febrero 1939. (Memòria manuscrita signada pel conservador d'herbaris clàssics conservada a la biblioteca de l'Institut Botànic de Barcelona), f. 2.
43. N. VIDAL, *Elogio fúnebre...*, pàg. 23.